

Copyright & Creative Commons:

The copyright of articles published in the *Journal of Criminal Law and Criminology Studies* remains with the author(s). This journal is published as an open access publication, and all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0). This license permits use, redistribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited and the use is non-commercial in nature. For more information, please refer to the journal's *Open Access Policy* page.

The Application of Criminal Description in Determining Criminal Titles: A Jurimetric Analysis of Article 1(e) of the Economic Disruptors Punishment Act

Seyed Hossein Hosseini^{*1}, Mohamad norozi², Zeynab Laki³

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e Danesh
Research and Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.22034/jclc.2024.441689.1973

Received:
05 February 2024

Accepted:
27 July 2024

Published:
6 September 2025

Abstract

Within criminal justice systems, the accurate classification of offenses holds paramount importance for judicial actors, media entities, commercial enterprises, and civil society. This study posits that offense categorization must derive from a principled juridical framework to ensure both doctrinal soundness and equitable application. Employing doctrinal legal analysis through descriptive-analytical methodology, this research develops a novel taxonomy model grounded in the constituent elements of criminal offenses. The proposed jurimetric model requires systematic examination of both *actus reus* and *mens rea* components, supplemented by distinguishing juridical characteristics, to establish proper offense classification. To demonstrate this model's application, the study conducts a substantive legal analysis of the material and mental elements constituting the offense defined under Article 1(e) of the Economic Disruptors Punishment Act. Through this jurisprudential examination, the research identifies two discrete offense categories emerging from the statutory definition and criminal description. This contribution advances legal scholarship by: (1) establishing a replicable methodology for statutory offense classification; (2) providing judicial clarity regarding the application of Article 1(e); and (3) proposing an evidence-based framework for legislative drafting. The findings hold particular significance for prosecutors applying economic crime provisions and legislators drafting penal statutes.

1. *Corresponding Author: Associate Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University Mashhad, Mashhad, Iran. Email: Shosseini@um.ac.ir
2. PhD Candidate in Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University Mashhad, Mashhad, Iran; Email: M.r-norozi@mail.um.ac.ir
3. PhD in Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran; Email: lakizeynab@gmail.com

Keywords: Offense Classification, Criminal Description, Statutory Interpretation, Criminal Title, Economic Crimes, Jurimetric Analysis.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, Grants and sponsorship) for the research, authorship, and/ or publication of this article.

Author Contributions:

Seyed Hossein Hosseini: Conceptualization, Data Curation, Supervision, Project administration.

Mohamad norozi: Investigation, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing.

Zeynab Laki: Resources, Writing - Review & Editing.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Hosseini, Seyed Hossein, Mohamad norozi & Zeynab Laki. "The Application of Criminal Description in Determining Criminal Titles: A Jurimetric Analysis of Article 1(e) of the Economic Disruptors Punishment Act" *Journal of Criminal Law and Criminology* 13, no. 25 (September 6, 2025), 71-98.

Extended Abstract

In contemporary legal systems governed by the rule of law, a sophisticated framework of principles and rules has emerged to enhance the qualitative improvement of legislation. The principles and methods of legislation constitute a collection of procedural and substantive norms that regulate the introduction and enactment of legal norms, functioning as a category of meta-norms. The principles underpinning criminal legislation stem from the fundamental proposition that certain ideals and objectives form the basis of substantive rules. Accordingly, legislation must possess solid objective foundations, internal coherence unmarred by contradictions, linguistic precision, and conceptual rigor. Thus, when criminalizing conduct, legislators must adhere to the principle of qualitative legislative drafting. Under this framework, crime is defined as the violation of protected social values through legally proscribed acts or omissions that engender public disorder. Statutory definitions articulate the constituent elements of offenses, encompassing the legal, material, and mental components. This process of criminal description yields a comprehensive understanding of each crime and its constituent elements. The requisite level of legal knowledge regarding characteristics of crimes exists on a spectrum, giving rise to different tiers of description. At the basic level, introductory texts provide rudimentary crime definitions for lay persons. The intermediate level, while maintaining a descriptive approach, offers more detailed legal analysis. This description predominates in specialized criminal law textbooks. At the advanced level, scholars subject these descriptions to analyzed and critiqued scrutiny to establish proper criminal classification- an offence category. The criminal title constitutes a descriptive label that the legislator assigns to criminal conduct, serving to distinguish between offenses based on differences in constituent elements. This classification system operates optimally when the criminal title derives from criminal description; specifically, through the examination of the specific material and mental elements of each crime along with differentiating elements that distinguish between offenses, followed by the determination of criminal categories. To illustrate the relationship between criminal description and criminal title, one might employ the metaphor of titling as a box containing description as contents therein. However, current legislative practice often reveals a disjunction between definition of crime and criminal titling, as many classifications derive from customary and religious legal concepts. For instance, criminal titles such as "corruption on earth" (*Ifsād fil-ardh*) or "fraud" under Islamic Penal Code have their roots in Islamic jurisprudence (*Sharia*) and social customs respectively. In

such cases, the functions of a scientific criminal title derived from criminal description are compromised; undermining both the accused's right to notice and public understanding. This study first explaining the model of criminal description as a basis for verifying criminal titles, then demonstrates its application to the crime defined in Article 1(e) of the Economic Disruptors Punishment Act. The provision criminalizes economic disruption through the embezzlement of public deposits. This case study was selected due to its specialized and interdisciplinary nature, which facilitates understanding of how criminal description informs criminal classification. Notably, while Article 2 of the Act and its Note 1 provide for three distinct punishments based on varying circumstances, this analysis focuses solely on the two primary offense categories, as minor economic disruptions are excluded from our discussion . Through analysis of the constituent material and mental elements of this offense and the corresponding criminal classifications emerge: (1) "Had-level disruption in the economic system through the fraudulent embezzlement of public deposits"; and (2) "Ta'zir-level large-scale disruption in the economic system through the misappropriation of public funds" under Clause (e)⁴.

4. Note: Punishment in Iran's penal system is of two main types: Had (fixed corporal punishment) & Ta'zir (discretionary punishment).

کار بست توصیف جزایی در تعیین عنوان مجرمانه؛ با انطباق الگو نسبت به بند (ه) ماده ۱ قانون مجازات اخلاک‌گران در نظام اقتصادی کشور

سید حسین حسینی^{۱*}، محمد نوروزی^۲، زینب لکی^۳

چکیده

از آنجا که دست‌اندرکاران نظام عدالت کیفری، رسانه‌ها، کارفرمایان و در عموم مردم، داده‌های کیفری را بیشتر از طریق عناوین جرایم دریافت می‌کنند، به منظور ارائه دقیق‌تر این اطلاعات لازم است عناوین مذکور مطابق با یک الگوی علمی و منصفانه تعیین گردند. این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی و با بهره‌گیری از منابع دست اول کتابخانه‌ای در صدد معرفی مدلی علمی جهت تعیین عنوان مجرمانه به قانون‌گذاران کیفری است. بر اساس داده‌های نظری پژوهش، مدلی که در این مقاله برای احراز این عنوان پیشنهاد می‌شود، الگوی مبتنی بر توصیف جزایی جرم است. در این الگو، ابتدا ارکان مادی و روانی خاص هر جرم و عناصر تأثیرگذار بر این ارکان (که باعث تفکیک جرایم از یکدیگر می‌شوند) مطالعه، سپس برپایه این مطالعات، عنوان مجرمانه تعیین می‌گردد. برای روشن‌تر شدن شیوه اجرای این الگو، در این مقاله با تحلیل ارکان مادی و معنوی جرم بند (ه) ماده ۱ قانون مجازات اخلاک‌گران در نظام اقتصادی کشور، در قسمت نتیجه‌گیری دو عنوان متمایز مبتنی بر توصیف جزایی و برگرفته از این عناصر پیشنهاد می‌گردد.

پژوهش‌های حقوق

نوع مقاله: علمی - پژوهشی

DOI:

10.22034/jlc.2024.441689.1973

تاریخ دریافت:

۱۶ بهمن ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش:

۰۶ مرداد ۱۴۰۳

تاریخ انتشار:

۱۵ شهریور ۱۴۰۴

۱. نویسنده مسئول^{*}، دانشیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

Email: Shosseini@um.ac.ir

۲. دانشجوی دکترای حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

Email: m.r-noroozi@alumni.um.ac.ir

۳. دانش‌آموخته دکترای حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

Email: lakizeynab@gmail.com

کلیدواژه‌ها: عنوان مجرمانه، توصیف کیفری، ارکان توصیف، نظام اقتصادی، قبول سپرده.

حامی مالی :

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان :

سید حسین حسینی: مفهوم سازی، نظارت بر داده‌ها، نظارت، مدیریت پروژه.
محمد نوروزی: تحقیق و بررسی، نوشتن - پیش نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش.
زینب لکی: منابع، نوشتن - بررسی و ویرایش.

تعارض منافع:

بنا بر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

حسینی، سیدحسین، محمد نوروزی و زینب لکی «کاربست توصیف جزایی در تعیین عنوان مجرمانه؛ با انطباق الگو نسبت به بند (ه) ماده ۱ قانون مجازات اخلاگران در نظام اقتصادی کشور». مجله پژوهشهای حقوق جزا و جرم‌شناسی ۱۳، ش. ۲۵ (۱۵ شهریور، ۱۴۰۴)، ۷۱-۹۸.

مقدمه

در پاسخ به ارتکاب بزه و به منظور اعاده نظم آسیب دیده از وقوع آن، حکومت‌ها از دیرباز متوسل به ابزار زرادخانه کیفری شده‌اند. بدین ترتیب، قانون‌گذاران از طریق جرم‌انگاری و با اعطای وصف کیفری برای یک سری اعمال، ضمانت اجرا تعیین کرده‌اند. با گذر زمان و درک بیشتر از تأثیرات کارکرد و آثار وصف‌گذاری کیفری بر حقوق شهروندان، به‌ویژه محکوم‌علیه، مسئله تبیین جرایم به شکل ضابطه‌مند و علمی، شایسته توجه بیشتری گردیده است. در واقع، پیرو اعطای وصف کیفری به برخی رفتارها، این مسئله مطرح می‌شود که این رفتارها چگونه باید مشخص و دسته‌بندی گردند. در این راستا، می‌توان به دو رویکرد «روایتی» و «مقوله‌بندی» از جرایم توجه داشت. در رویکرد روایتی، رفتار بزه‌کار به صورت روایت در قانون آورده می‌شود و به همین ترتیب در محکومیت کیفری وی نیز ثبت می‌گردد. بدین ترتیب، در رویکرد روایتی هیچ عنوانی توسط مقنن خلق نمی‌شود. در حالی که در رویکرد مقوله‌بندی، وصف‌گذاری چیزی بیشتر از توصیف محض بوده و مستلزم دسته‌بندی موضوعات است. این دسته‌بندی در سطح کلان شامل طبقه‌بندی جرایم به جرایم علیه اشخاص، اموال، امنیت عمومی و غیره بوده و در سطح خرد شامل نام‌ها و توصیف‌های اختصاری رفتارهای کیفری است. عناوینی مانند کلاهبرداری، خیانت در امانت، افساد فی‌الارض، محاربه و غیره، مقوله‌بندی یا عنوان‌گذاری کیفری خرد برای رفتارهای مجرمانه مختلف بوده و توجه ما در مقاله حاضر، معطوف به همین سطح از عنوان‌گذاری است.

عنوان‌گذاری، نام‌گذاری یک موضوع است که از طریق آن، شخص یا چیزی با آن اسم و عنوان شناخته می‌شود. «عنوان مجرمانه»، وصفی است که قانون‌گذار برای یک رفتار مجرمانه برگزیده است و اشخاص با آن وصف خوانده می‌شوند. از آنجا که عنوان مجرمانه به دلیل اختصار برای نسبت دادن به متهم و درج در سابقه کیفری فرد به کار می‌رود، لازم است تعیین آن به گونه‌ای باشد که از یک طرف، مقدار سرزنش‌پذیری یک رفتار و قبح اجتماعی آن را منصفانه بازنمایی کرده و از طرف دیگر، با شنیدن آن، نوع و ماهیت رفتار به ذهن متبادر می‌گردد. بر پایه این مبانی، مدلی که در اینجا جهت احراز این عنوان پیشنهاد می‌گردد، برگرفته از توصیف جزایی است. در توصیف جزایی، عناصر مادی و روانی جرایم (که زیرمجموعه عنصر قانونی هستند) و اجزای تشکیل دهنده هر یک از آنها به‌طور تفصیلی مورد بحث قرار می‌گیرند. در این راستا، عناصر مربوط به رکن مادی که در این توصیف مورد مطالعه قرار می‌گیرند، عبارتند از: «رفتار، نتیجه، موضوع و سایر اجزای متعلق به عنصر

مادی» که در قانون پیش‌بینی شده است. همچنین، «قصد فعل»، «قصد نتیجه» و «انگیزه» (که در برخی موارد، به عنوان بخشی از عنصر روانی در تعریف جرایم نقش دارند)، به عنوان عناصر متعلق به رکن روانی جرم بررسی شوند. بر پایه این مدل پیشنهادی، هر جزء از اجزای مربوط به عناصر مادی و روانی که در شرایط اختصاصی توصیف قانونی قرار می‌گیرند، باید عیناً در واژگان عنوان مجرمانه قرار گیرند؛ بنابراین، اگر این عناصر در جرایمی وجود نداشته باشند، در توصیف جزایی و به تبع در عنوان جرم جایگاهی نخواهند داشت؛ چنانکه در جرایم مطلق، نتیجه و قصد تحقق آن قابل بررسی نیست. البته، در تعیین عنوان مجرمانه، تنها عناصر تأثیرگذار و ضروری این ارکان که موجب تمایز جرایم از یکدیگر می‌شوند، مورد توجه قرار می‌گیرند. بدین ترتیب، عنوان مجرمانه به عنوان یک رکن از توصیف جزایی، از ارکان مادی و معنوی جرم و عناصر آنها اخذ می‌شود؛ به طوری که جلوه‌های این سه جزء در آن ملاحظه می‌شود.^۱ آنچه از این بحث برمی‌آید، این است که در مدل مذکور جهت تبیین رابطه میان توصیف جزایی و عنوان مجرمانه اگر بخواهیم از استعاره‌ای کلی استفاده کنیم، می‌توان گفت که عنوان‌گذاری به جعبه‌ای اشاره دارد، در حالی که توصیف، نوشته‌ها یا محتویات داخل آن جعبه است.

در تمام نظام‌های حقوقی، دولت‌ها به منظور حمایت از منافع سرمایه‌گذاران، نسبت به جرم‌انگاری رفتارهای مخل سلامت نظام سرمایه‌گذاری، اقدام می‌کنند. قانون مجازات اخلاص‌گران در نظام اقتصادی کشور مصوب ۱۳۶۹، از مصادیق بارز چنین حمایتی است. در بند (ه) از ماده یک قانون مذکور، حیف و میل و غارت اموالی که به صورت وجوه کلان نزد شرکت‌های به ظاهر سرمایه‌گذاری سپرده شده و باعث اخلاص در نظام اقتصادی گردیده، جرم‌انگاری و برای آن مجازات تعیین شده است. در این مقاله، ضمن تشریح مدل توصیف جزایی و تبیین فرآیند تعیین عنوان جرم بر پایه آن، برای شفاف‌سازی هر چه بیشتر این الگو، به انطباق آن بر مقررۀ مذکور پرداخته می‌شود. در واقع، به علت آنکه در این مقررۀ ملاحظات تخصصی و میان رشته‌ای وجود داشته، پیاده کردن مدل مذکور بر روی آن باعث افزایش فهم الگوی کاربست توصیف جزایی در تعیین عنوان مجرمانه و مهارت‌های انجام آن می‌گردد. برای نیل به این مطلوب، در آغاز نوشتار به بررسی چرایی شناسایی عنوان مجرمانۀ علمی می‌پردازیم. مبانی‌ای چون ضرورت تناسب قبح اعمال مجرمانه با ارزش اسمی عنوان جرم و

۱. وقتی ملاک در تعیین عنوان مجرمانه، عبارات قانونی باشد، ملزم به ایجاز و اختصار در آن نیستیم؛ یعنی ممکن است عنوان مجرمانه طولانی بوده و یا مختصر باشد؛ لکن احراز شده نماد و جلوه شرط جرم باشد.

لزوم شفاف بودن آن برای تفهیم اتهام، ایجاب می‌کند که این عنوان بر پایه توصیف جزایی تعیین شود. پس از مشخص شدن این چرایی، در بخش دوم مقاله، چگونگی استخراج عنوان مجرمانه از توصیف جزایی جرم بررسی می‌شود. در این روش، پس از احراز عناصر مربوط به رکن قانونی جرم (همان ارکان مادی و معنوی بزه)، عنوان مجرمانه دقیق و علمی تعیین و احراز می‌گردد. در بخش سوم مقاله، ضمن توصیف جزایی بند (ه) ماده یک قانون مجازات اخلاصگران در نظام اقتصادی کشور مصوب ۱۳۶۹، با استفاده از این الگو، در بخش نتیجه‌گیری تلاش می‌شود تا عنوان مجرمانه‌ای برای این مقررہ تعیین شود.

۱- چرایی عنوان‌گذاری واقع‌بینانه برای رفتارهای کیفری

با توجه به اصل قانونمندی و اقتضائات آن، مانند رعایت اصل تناسب جرم و مجازات، طریقه تعیین عنوان جرم باید بر پایه توصیف کیفری باشد. در این حالت، عنوان جرم ابتدا با تعریف ارائه شده از جرم در قانون و سپس با میزان قبح رفتار مطابقت دارد. بدین ترتیب، در توجیه این موضوع می‌توان به مبانی متعددی اشاره کرد.

قانون کیفری جرم‌انگار است و با مداخله در حقوق و آزادی‌های افراد، آن‌ها را در معرض مجرم شدن قرار می‌دهد؛ از این رو، باید واجد خصوصیتی باشد که به کرامت انسانی لطمه نزنند و حقوق افراد را نقض نکند.^۲ در این رابطه، ژان پرادل با تقسیم‌بندی دقیق اصول قانون‌گذاری در دو مرحله «جرم‌انگاری و کیفرگذاری»، سه شاخص را برای «جرم‌انگاری» معرفی می‌کند که مهمترین آنها رعایت صراحت و شفافیت^۳ در قانون‌نویسی است.^۴ این شاخص که بر اصل کیفی بودن قوانین^۵ دلالت دارد، صرفاً اتکا به قانون و التزام به آن را برای تحقق نظم و عدالت اجتماعی کافی نمی‌داند.^۶ در نوشته‌های دیگر نیز الزاماتی نظیر «دوری کردن از ابهام در قوانین»، «تعریف قانونی جرم»، «صراحت در جرم‌انگاری»، «وجود نهاد واحد در جرم‌انگاری»، «شمول قانون در مصادیق»، «تفسیر در راستای اراده قانون‌گذار»،

۲. علی حسین نجفی ابرندآبادی، «درآمدی بر پژوهش در نظام عدالت کیفری؛ فرصت‌ها و چالش‌ها»، در: مجموعه مقالات بایسته‌های پژوهش در نظام عدالت کیفری، چاپ نخست (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۲)، ۱۳.

3. Transparency

4. Jean Dupont, Droit Pénal Général, 19th ed. (Paris: Dalloz, 2012), 114-116.

5. The quality of the law

۶. محمد آقاجری و علی دژمان، «نقش شفافیت قانون در کاهش تعارض منافع و فساد اداری»، همایش ملی ارتقای شفافیت، دوره برگزاری اول، سال ۱۴۰۱.

به دایره آثار یا بایسته‌های قانونمندی افزوده شده است.^۷ بدین‌سان، قانون‌گذار در فرایند جرم‌انگاری و نیز عنوان‌گذاری برای جرم، ناگزیر باید اصل کیفی بودن قانون را مدنظر قرار دهد. بر این اساس، تصریح عناوینی چون «در حکم اختلاس» در تبصره ماده ۳۵ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۹۲، مغایر با اصل کیفی بودن قانون‌نویسی و قانون‌گذاری است. مطابق این مقرر، مأمورانی که با علم به ارتکاب قاچاق از تعقیب مرتکبان خودداری یا برخلاف قوانین عمل نمایند، «در حکم مختلس» محسوب می‌شوند. این در حالی است که این عنوان ابهام‌آمیز، اساساً از نظر ماهیت و عناصر متشکله، متفاوت از جرم اختلاس است. از طرفی، قضات از این موضوع منع شده‌اند که بدون انطباق کامل عمل فرد با عناوین مصرح قانونی، او را متهم دانسته و تحت تعقیب قرار دهند. در این میان، ممکن است قاضی رسیدگی‌کننده با انطباق نابجای عمل ارتكابی با برخی عناوین مجرمانه، متهم را تحت پیگرد جرایم سنگین قرار دهد؛ اما در طول مسیر دادرسی مشخص شود که اتهامی با درجه خفیف‌تر متوجه او بوده است.^۸ این اتفاق به اشکال گوناگون باعث تضییع حقوق متهم می‌شود؛ چنانکه ممکن است به صدور قرارهای تأمین سنگین‌تر و حتی احکام کیفری سخت منجر شود. حال، اگر عنوان مجرمانه مبتنی بر توصیف جزایی و تعریف جرم باشد، امکان ایجاد این اشتباه به حداقل می‌رسد.

همچنین، با استناد به اصل ۳۲ قانون اساسی، حق بر تفهیم اتهام از جمله حقوق اساسی متهم است که دادرسی عادلانه را تضمین می‌کند. بر پایه این حق، متهم باید بداند مرتکب چه عمل مجرمانه‌ای شده است تا بتواند به نحو مطلوب از خود دفاع نماید. این امر در صورتی محقق می‌شود که قانونگذار، جرایم را به گونه‌ای نام‌گذاری و طبقه‌بندی کند که متهم با بررسی آن، به مجموعه‌ای از اطلاعات در مورد رفتار مجرمانه و عناصر تشکیل‌دهنده‌ی آن دسترسی پیدا کند. به‌ویژه در حوزه‌هایی که عامه مردم ساختار حقوق کیفری را به خوبی درک نمی‌کنند، برچسب‌های مجرمانه باید به طور مستقل قابل درک و فهم باشند. این مشکل در جرایمی چون «بغی» و «تفخیز» که عناوین آن از شریعت وارد قانون و نظام حقوقی ما شده

۷. احمد فلاحی، اصل ضرورت در جرم‌انگاری، چاپ اول (تهران: نشر دادگستر، ۱۳۹۵)، ۴۰۳-۴۰۴.

۸. به طور مثال در رابطه با یک جرم مالی صورت گرفته در سال ۱۳۹۰ که گفته می‌شد اختلاس است، نویسنده سرمقاله اقتصادی روزنامه ایران مدعی بود: «ریاست محترم قوه قضائیه رسماً اعلام کرد که این پرونده اصلاً اختلاس نیست و حداقل تا زمانی که رسیدگی و اثبات نشده اختلاس نیست و تخلف است». (به نقل از پایگاه خبری آفتاب، کد خبر: ۱۴۴۵۴۰، تاریخ انتشار: ۱۳۹۰/۱۱/۱۲، قابل دسترسی در:

نیز وجود دارد. در اینجا متهم در بدو امر هیچ اطلاعاتی از جرم اتهامی دریافت نکرده و در نتیجه، تفهیم اتهام به نحو مطلوب که تضمین کننده تحقیقات و محاکمه منصفانه باشد، صورت نمی‌گیرد. همان‌طور که گفته شد، این موضوع مغایر با اصل تساوی سلاح‌ها^۹ و در نتیجه، دادرسی منصفانه است.

دلیل دیگری که چرایی و اهمیت عنوان‌گذاری واقع‌بینانه جرایم را نمایان می‌سازد، اصل انصاف و رعایت آن در عنوان‌گذاری و برچسب‌زنی^{۱۰} است. در جامعه‌شناسی کیفری و به‌طور خاص‌تر در جامعه‌شناسی قانون‌گذاری، برچسب‌زنی در مرحله تقنینی و در فرآیند عنوان‌گذاری برای اعمال مجرمانه مورد توجه قرار می‌گیرد و این قانون‌گذار است که برای یک رفتار مجرمانه یک عنوان و برچسب تعیین می‌کند.^{۱۱} بر این اساس، افراد باید سزاوار برچسب یا همان عنوان مجرمانه‌ای که مقنن برای رفتار آنان تعیین می‌کند، باشند. در واقع، از آنجا که این عناوین دارای ارزش اسمی^{۱۲} بوده و در کم و کیف مجازات‌ها و تحریک جامعه دارای تأثیر یکسان نیستند، به استناد اصل انصاف لازم است متناسب با سطح تقصیر و خطای افراد باشند. به عبارت دقیق‌تر، باید اطمینان حاصل شود که تفاوت‌های آشکار بین انواع جرم و درجات خلاف، مورد احترام و توجه قانون قرار گرفته و این اعمال به گونه‌ای تقسیم‌بندی و برچسب‌زنی شده‌اند که به طور منصفانه ماهیت و شدت نقض قانون را بازنمایی می‌کنند.^{۱۳} به‌عنوان مثال بدنامی قتل عمد در قتل‌های غیر عمد وجود ندارد و این موضوع باعث عدم ادغام آنها تحت عنوان واحد «قتل کیفری» شده است.^{۱۴} بدیهی است که اگر عنوان جرم دقیقاً درجه و ماهیت خلاف را مشخص نکند و درک ناقص و ضعیفی از ماهیت جرم را ارائه دهد، احتمال بدنام شدن غیر منصفانه مجرم وجود دارد؛ به‌ویژه اینکه ممکن است با گذر زمان، توجه‌ها از ماهیت جرم کاسته شده و در نهایت همان عنوان جرم و ارزش اسمی آن باقی بماند.

از آنجایی که تصمیماتی که در رابطه با فرجام مجرم بر اساس محکومیت‌های سابق وی گرفته می‌شوند، تنها زمانی عادلانه خواهند بود که مبتنی بر اطلاعات ارائه شده صحیح باشند،

9. principle of equality of arms

10. the principle of fair labeling

11. Andrew Ashworth and Jeremy Horder, *Principles of Criminal Law* (Oxford: Oxford University Press, 2013), 77.

12. Face value

13. Hilmi M. Zawati, *Fair Labeling and the Dilemma of Prosecuting Gender-Based Crimes at the International Criminal Tribunals* (Oxford: Oxford University Press, 2014), 26.

14. Great Britain, *a New Homicide Act for England and Wales? A Consultation Paper* (Norwich: Stationery Office, 2006), 9.

لازم است عناوین جرایمی که قبلاً ارتکاب یافته و محکوم شده‌اند، حاوی اطلاعات لازم و دقیقی در رابطه با عناصر و شرایط آن جرایم باشند؛ چرا که بعید است اطلاعاتی با این ماهیت به طور نظام‌مند ثبت و به دادرسان دادگاه‌ها ارائه شود؛ از این رو، لازم است عناوین مجرمانه تا حد ممکن منطبق با شرایط ارتکاب جرم و عناصر آن بوده و آگاهی‌دهنده آنها باشند تا بهتر بتوان در رابطه با نحوه و مقدار محکومیت در موارد تحقق تعدد و تکرار جرم و همچنین سازکارهای کیفری چون تعویق صدور حکم و تعلیق اجرای مجازات در موارد مذکور، تصمیم‌گیری کرد.^{۱۵} بدین ترتیب، با بهره‌گیری مقام قضایی از اطلاعات دقیقی که از عنوان مجرمانه علمی احراز شده و کاربرست آنها در تصمیمات قضایی، از هر گونه تجدیدنظرخواهی محکوم در این رابطه و در نهایت اطالۀ دادرسی پرهیز خواهد شد.

گذشته از این، باید توجه داشت که فقدان سوءپیشینه مرتبط با حرفه‌ی شغلی، برای کارفرمایان حائز اهمیت است. در این راستا، عناوین مجرمانه غیراصولی با وصف‌های کیفری غیر واقع‌بینانه، می‌توانند سوءپیشینه فرد و در نتیجه، قضاوت اجتماعی نسبت به او را تحت تأثیر قرار دهند. در واقع کارفرمایان متخصص حقوقی نیستند و از درک عناوین مجرمانه‌ای چون «اخلال در نظم عمومی» و «تظاهر به عمل حرام» که مبهم بوده و گستره وسیعی از جرایم را شامل می‌شود، عاجز هستند. بدین ترتیب، این احتمال وجود دارد که کارفرما با ملاحظه اصطلاح «اخلال در نظم عمومی» در سابقه‌ی کیفری فرد، متوجه دقیق رفتار ارتكابی نشود؛ آیا او با سعی در خودکشی در ملأعام مخل نظم عمومی شده و یا به علت ایجاد سرصدای زیاد بازی شبانه در خیابان به چنین محکومیتی دچار شده است؟!^{۱۶}

در نهایت، باید به این موضوع اشاره کرد که عموم مردم فاقد دانش لازم در علم حقوق هستند. این امر ایجاب می‌کند که بازنمایی جرم با عنوان مجرمانه‌ای صورت گیرد که به طور رسا و منصفانه آنچه را که ارتکاب یافته بازتاب دهد؛ به گونه‌ای که امکان درک غلط عموم مردم از آن به حداقل میزان ممکن کاهش یابد. به طور مثال به استناد ماده‌ی ۳۶ قانون مجازات اسلامی، لازم است حکم قطعی جرم افساد فی الارض انتشار یابد؛^{۱۷} در حالی که

۱۵. زینب لکی، تنزل اصل قانونمندی در پرتو ارجاع کیفری (تهران: میزان، ۱۳۹۹)، ۱۶۲-۱۶۵.

۱۶. حسین میرمحمدصادقی، زینب لکی، «رویکردی نوین به ارجاع کیفری در پرتو اصل وصف گذاری منصفانه»، پژوهش حقوق کیفری، ۷، ۲۷، (۱۳۹۸)، ۲۷۹-۲۸۰.

۱۷. لازم به اشاره است در مواردی که با کاربرست تکنیک «استعاره»، اخلال حدی با توجه به قیود و شروط مندرج در ماده ۲ قانون مجازات اخلاک‌گران در نظام اقتصادی و ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ تحت عنوان «در حکم افساد فی الارض» فرض شود، صرفاً مجازات مشترک نخواهد بود، بلکه وحدت موضوعی

تعریف دقیق و مصداق مشخصی از این جرایم در نزد مردم عادی وجود ندارد. چنین عناوینی، مطابق با اقتضائات قانون‌گذاری عصر حاضر، نیازمند بازبینی و اصلاح هستند؛ زیرا حقوق کیفری نیز، مانند سایر شاخه‌های رشته حقوق، مسئولیت تنظیم امور جامعه و حفظ حیات انسانی را بر عهده دارد و ناگزیر باید با تحولات اجتماعی هماهنگ شود. این در حالی است که مطلق‌اندیشی یا نفی هرگونه تغییر و تحول در هنجارهای کیفری، مانع از این هماهنگی می‌شود.^{۱۸} بدین ترتیب، عنوان مجرمانه باید به طور ضابطه‌مند و علمی، با توجه به ارکان و عناصر جرم در توصیف جزایی و مطابق با تعریف آن صورت گیرد. در بخش بعدی مقاله، الگوی احراز این عناوین از طریق توصیف جزایی عمیق مورد مطالعه قرار خواهد گرفت.

۲- تبیین الگوی بازشناسایی عناوین جرایم از طریق توصیف جزایی

به‌طور کلی، توصیف جزایی دارای چند سطح عمیق، متوسط و ابتدایی است. نیاز به آشنایی با اوصاف تشکیل‌دهنده جرایم یکسان نیست و این امر باعث ایجاد درجات مختلف توصیف می‌شود. در سطح ابتدایی، در کتبی چون ترمینولوژی حقوق، آشنایی اجمالی و مختصر در یک جرم معین برای افراد عادی فراهم می‌شود. در سطح متوسط که مانند سطح مبتدی، روش کار صرفاً توصیفی است، آشنایی با اوصاف جرم به طور مفصل‌تر صورت می‌گیرد. این سطح از توصیف بیشتر در کتاب‌های درسی حقوق جزای اختصاصی دیده می‌شود. از آنجا که در این کتاب‌ها، نسبت تفصیل داده‌ها یک دست نیست، سطح مطالعات و آشنایی صورت گرفته با عناصر تشکیل‌دهنده جرم متفاوت خواهد بود. در سطح عمیق، به تحلیل و نقد درجات سابق توصیف پرداخته می‌شود و هدف از آن تعیین عنوان مجرمانه است. بدین ترتیب، منظور ما از توصیف جزایی عمیق، تبیین دقیق عناصر تشکیل‌دهنده یک جرم معین در حقوق جزای اختصاصی بر حسب نیاز پژوهشی برای تعیین عنوان مجرمانه است. برحسب آنچه گفته شد،

مستلزم تسری فراگیر کلیه آثار و اوصاف جرم اصلی به جرم الحاقی و فرعی است و هر آنچه در خصوص موضوع اصلی مطرح است درباره مصادیق آن نیز قابل اعمال است؛ رحیم نوبهار، زینب لکی، «استعاره و ارجاع در هنجارگذاری کیفری»، تعالی حقوق، ۷۰۱ (۱۴۰۰)، ۱۲۷. با وجود این، با توجه به قواعدی نظیر «منع توسعه حدود»، «تناسب جرم و مجازات»، «لزوم جرم انگاری و کیفرگذاری صریح و شفاف» به نظر می‌رسد حذف عبارت «چنانچه در حد افساد فی الارض باشد» از مقرر و تعیین مجازات غیرسالب حیات و متناسب با جرم ارتكابی از جانب قانون‌گذار، مطلوب‌تر باشد.

۱۸. مجتبی فرح‌بخش، جرم‌انگاری فایده‌گرایانه (جستاری در فلسفه حقوق کیفری) (تهران، نشر میزان، ۱۳۹۲)،

به نظر می‌رسد اگر آشنایی لازم از عناصر یک جرم وجود نداشته باشد، امکان تجزیه و نقد و در نهایت اعمال آنها برای تعیین عنوان مجرمانه وجود نخواهد داشت؛ زیرا با عملیاتی شدن توصیف عمیق جزایی، دو رکن آن، یعنی عناصر مادی و معنوی جرایم، مشخص شده و با استفاده از این دو، رکن سوم توصیف جزایی، یعنی عنوان مجرمانه، احراز می‌گردد. بدین ترتیب، عنوان مجرمانه برگرفته از دو عنصر مادی و روانی جرم است، به طوری که جلوه‌های آن دو در عنوان دیده می‌شود. در این قسمت، با ارائه مثال‌هایی از مواد قانون مجازات اسلامی، به تبیین الگوی بازشناسایی عناوین جرایم از طریق تبیین عناصر مادی و روانی جرایم می‌پردازیم.

البته منوط بودن احراز عنوان مجرمانه به تشخیص ابتدایی عناصر تشکیل دهنده جرم، دلالت بر اصالت ماهوی ارکان مادی و معنوی بزه ندارد؛ چرا که اینها خود مأخوذ از یک سری اجزای دیگر می‌باشد. بدین ترتیب لازم است جهت عنوان‌سازی، هر یک از اجزای مرتبط با عنصر مادی و معنوی جرم که حسب مورد در این عملیات تأثیرگذار و ضروری هستند، مطالعه شوند. اجزای مذکور در رکن مادی عبارتند از: «رفتار، نتیجه، موضوع و سایر اجزای متعلق به عنصر مادی» که در قانون پیش‌بینی شده است. طبق الگوی پیشنهادی ما، در تعیین عنوان مجرمانه، اگر جرم از نوع مطلق باشد، کافی است «رفتار مجرمانه» به طور واضح در ابتدای عنوان ذکر شود و نیازی به ذکر سایر اجزای رکن مادی نیست.^{۱۹} در جرایم مقید که فلسفه و بنای جرم‌انگاری، «نتیجه رفتار مجرمانه» است، لازم است در عنوان سازی، جایگزین رفتار مجرمانه شود؛^{۲۰} البته، در جرایم مقیدی که نوع فعل برای قانون‌گذار خصوصیت دارد، در عنوان سازی علاوه بر «نتیجه»، باید به «رفتار مجرمانه» نیز توجه شود. به طور مثال، در ماده ۶۶۸ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات)^{۲۱} که جرمی مقید است، نوع فعل

۱۹. قانون‌گذار در ماده ۶۰۸ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) تصریح کرده: «توهین به افراد از قبیل فحاشی و استعمال الفاظ رکیک چنانچه موجب حد قذف نباشد مجازات شلاق تا (۷۴) ضربه و یا پنجاه هزارتا یک میلیون ریال جزای نقدی خواهد بود». در اینجا جرمی مطلق پیش‌بینی شده و در نتیجه به صرف ارتکاب رفتار مادی که همان توهین کردن بوده، جرم محقق می‌شود. در اینجا، بهترین عنوان مجرمانه‌ای که می‌توان برای این جرم در نظر گرفت، همان «توهین» است.

۲۰. به طور مثال در ماده ۶۳۴ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) تصریح شده که: «هر کس بدون مجوز مشروع نبش قبر نماید به مجازات حبس از سه ماه و یک روز تا یک سال محکوم می‌شود...». این عمل مجرمانه مقید به تحقق نتیجه بوده و مطلوب است عنوان مجرمانه این جرم، با در نظر گرفتن نتیجه مذکور «نبش قبر» باشد.

۲۱. «هرکس با جبر و قهر یا با اکراه و تهدید دیگری را ملزم به دادن نوشته یا سند یا امضاء یا مهر نماید و یا سند

ارتكابی برای قانون‌گذار اهمیت دارد. صرف اخذ نوشته یا سند، جرم محقق نمی‌شود؛ بلکه باید این اخذ همراه با تهدید و یا اِکراه باشد. از آنجا که در این مقررّه جهت عنوان سازی هم جزء رفتار و هم جزء نتیجه فعال هستند، بهترین عنوان مجرمانه برای آن، «اخذ سند یا نوشته به اِکراه (تهدید)» است.

«موضوع جرم»^{۲۲} نیز زمانی به صراحت در عنوان مجرمانه قید می‌شود که در متن قانون به وضوح آمده باشد، در غیر این صورت به طور ضمنی ذکر خواهد شد. در ماده ۶۶۲ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات)،^{۲۳} اموال مسروقه به عنوان موضوع جرم پیش‌بینی شده است؛ بنابراین، عناوین مجرمانه این جرم، حسب مورد، تحصیل، مخفی کردن، قبول و یا مورد معامله قرار دادن اموال مسروقه است.

در رابطه با سایر اجزای رکن مادی، ویژگی‌های مربوط به «مرتکب»، «بزه‌دیده»، «زمان، مکان و کیفیت ارتکاب جرم» که در متن قانون پیش‌بینی شده و برای قانون‌گذار اهمیت دارد، باید در عنوان مجرمانه تصریح شود. به طور مثال، در ماده ۶۵۸ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات)، از «سرقت در مناطق سیل‌زده، زلزله‌زده، جنگی، آتش‌سوزی یا محل تصادف رانندگی» صحبت شده است، با توجه به تمثیلی بودن این مناطق در مقررّه^{۲۴} و اهمیت شرایط بحرانی در آن، مطلوب‌ترین عنوان مجرمانه برای این جرم «سرقت در شرایط بحرانی» است. در رابطه با جایگاه عنصر معنوی جرم در عنوان مجرمانه، باید گفت که اصل بر عمدی بودن جرایم است. تخصیص این اصل و قاعده، نیازمند نص صریحی است که بر غیرعمدی بودن عمل دلالت کند. بر این اساس، برخلاف جرایم عمدی و با توجه به استثنایی بودن جرایم غیرعمدی، عنصر روانی جرایم اخیر باید در عنوان مجرمانه جایگاه داشته باشد تا قابل احراز و شناسایی باشد؛ چنانکه عنوان مجرمانه مطلوب برای ماده ۷۱۴ قانون مجازات

و نوشته‌هایی که متعلق به او یا سپرده به او می‌باشد را از وی بگیرد به حبس از سه ماه تا دو سال و تا (۷۴) ضربه شلاق محکوم خواهد شد.

۲۲. منظور از موضوع جرم، واژه‌ای است که به خاطر آن وصف‌گذاری کیفی صورت گرفته است؛ مثلاً موضوع قتل عمد، نفس حیات است، به‌طوری که اگر حیات نباشد، موضوع قتل منتفی است.

۲۳. به موجب این مقررّه: «هرکس با علم و اطلاع یا با وجود قرائن اطمینان آور به اینکه مال در نتیجه ارتکاب سرقت به‌دست آمده است آن را به نحوی از انحاء تحصیل یا مخفی یا قبول نماید یا مورد معامله قرار دهد به حبس از شش ماه تا سه سال و تا (۷۴) ضربه شلاق محکوم خواهد شد».

۲۴. رضا شکری، قانون مجازات اسلامی در نظم کنونی (تهران: نشر مه‌اجر، بی‌تا)، ۷۴۶.

اسلامی،^{۲۵} «قتل غیر عمدی ناشی از راندگی» است.

در رابطه با انگیزه^{۲۶} که در برخی جرایم خاص به عنوان جزئی از عنصر روانی شناخته می‌شود^{۲۷} نیز به علت نقش استثنایی آن در تشکیل جرم، در عنوان مجرمانه نقش دارد.^{۲۸} به طور مثال، در قسمتی از ماده ۲۷۹ قانون مجازات اسلامی آمده است که اگر «کسی با انگیزه شخصی به سوی یک یا چند شخص خاص سلاح بکشد و عمل او جنبه عمومی نداشته باشد... محارب محسوب نمی‌شود». بدین ترتیب، با توجه به اینکه برای تحقق جرم مذکور لازم است نوعی عمومیت در انگیزه فرد وجود داشته باشد، این کیفیت از انگیزه باید در عنوان جرم قید گردد.

البته از آنجا که این جرم دارای چند توصیف کیفری است، برای احراز عنوان مجرمانه مطلوب، ابتدا باید توصیف‌ها تقطیع و بر حسب هر توصیف، عنوان جرم مشخص گردد.^{۲۹} با توجه به مقید بودن این جرم و خصوصیت داشتن رفتار مجرمانه‌ای که در این مقرر پیشتهاد شده، عنوان مجرمانه مطلوبی که باید برای توصیف اول این جرم با ملاحظه کیفیت انگیزه در نظر گرفت، عبارت است از: «کشیدن سلاح منجر به ایجاد ناامنی به قصد جان مردم». با وجود این، قانون‌گذار با استناد به شرع، عنوان «محاربه» را برای این جرم برگزیده است.

۲۵. به موجب این مقرر: «هرگاه بی احتیاطی یا بی مبالاتی یا عدم رعایت نظامات دولتی یا عدم مهارت راننده (اعم از وسائط نقلیه زمینی یا آبی یا هوایی) یا متصدی وسیله موتوری منتهی به قتل غیر عمدی شود مرتکب به شش ماه تا سه سال حبس و نیز به پرداخت دیه در صورت مطالبه از ناحیه اولیای دم محکوم می‌شود».

۲۶. به نفع و امتیازی که فاعل جرم را به ارتکاب جرم ترغیب می‌کند، انگیزه گویند.

۲۷. قانون‌گذار در برخی جرایم انگیزه مجرمانه را قصد خاص در نظر گرفته، طوری که بدون آن، جرم محقق نمی‌شود. در این رابطه مثال از جرم نشر اکاذیب زده شده است که در آن انگیزه مجرم یعنی «اضرار به غیر» یا «تشویش اذهان عمومی» به عنوان قصد خاص شرط تحقق جرم است. نک: محمد علی اردبیلی، حقوق جزای عمومی، جلد یک (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۲)، ۳۴۶-۳۴۷ و غلام‌حسین الهام و محسن برهانی، درآمدی بر حقوق جزای عمومی (جرم و مجرم)، جلد یک (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۷)، ۲۰۸.

۲۸. در حالت‌هایی که انگیزه صرفاً اثر تشدید (انگیزه باعث تشدید مجازات می‌شود)، تخفیفی (انگیزه باعث کاهش مجازات می‌شود) و یا تفکیکی (تمیز جرایم از یکدیگر) دارد، در الگوی عنوان جرم جایگاهی ندارد.

۲۹. با انجام تقطیع، توصیف‌های جزایی این جرم عبارت خواهند بود از:

الف- محاربه عبارت از کشیدن سلاح به قصد جان مردم، به نحوی که موجب ناامنی در محیط گردد.

ب- محاربه عبارت از کشیدن سلاح به قصد مال مردم، به نحوی که موجب ناامنی در محیط گردد.

پ- محاربه عبارت از کشیدن سلاح به قصد ناموس مردم، به نحوی که موجب ناامنی در محیط گردد.

ت- محاربه عبارت از کشیدن سلاح به قصد ارباب مردم، به نحوی که موجب ناامنی در محیط گردد.

در جرم مطلق ماده ۶۹۸ قانون مجازات اسلامی نیز برحسب تقطیع توصیف‌ها می‌توان برای توصیف اول این جرم^{۳۰} به جای «نشر اکاذیب»، عنوان «اظهار اکاذیب به وسیله نامه به قصد اضرار به غیر» را به کار برد. در این مقرر، قصد اضرار به غیر انگیزه مجرمانه‌ای است^{۳۱} که به عنوان بخشی از عنصر روانی بدان تصریح شده است.

مثال‌هایی که تا به اینجا «در جهت شفافیت الگوی عنوان مجرمانه گفته شد» → نادرست از نظر ساختار؛ بهتر است گفته شود: برای شفاف‌سازی الگوی عنوان مجرمانه ارائه شده‌اند، مربوط به قلمرو سنتی توصیف هستند. در این قلمرو، دسته‌ای از جرایم پیش‌بینی شده در قوانینی مانند «قانون مجازات اسلامی» که سابقه تقنینی طولانی دارند، معمولاً، در قالب یکی از مقوله‌های «جرایم علیه اشخاص»، «اموال»، یا «امنیت و آسایش عمومی» طبقه‌بندی می‌شوند.

در مقابل، برخی قلمروهای نوظهور نیز وجود دارند که پیش‌تر در حقوق کیفری شناخته‌شده نبوده‌اند، اما به دلیل حساسیت حاکمیت نسبت به برخی حوزه‌های خاص، امروزه با عنوان «قلمروهای نوین توصیف» مطرح شده‌اند. مقوله‌هایی مانند جرایم پزشکی، محیط‌زیست و اقتصادی از جمله مصادیق این دسته به شمار می‌روند.

آنچه در ادامه این پژوهش بررسی خواهد شد، انطباق الگوی توصیف جزایی در بنده ماده ۱ قانون مجازات اخلاگران در نظام اقتصادی کشور، به عنوان یکی از مصادیق قلمروی نوین توصیف کیفری، برای تعیین عنوان مجرمانه است. علت انتخاب این جرم، وجود ملاحظات تخصصی و میان رشته‌ای در آن است که موجب تقویت مهارت‌های توصیف جزایی در تعیین عنوان مجرمانه می‌شود؛ به گونه‌ای که این مهارت‌ها می‌توانند در جرایم پیچیده‌تری مانند جرایم سایبری نیز به کار روند.

۳۰. تقطیع اول این مقرر عبارت است از: «هر کس به قصد اضرار به غیر به وسیله نامه یا امضاء یا بدون امضاء اکاذیبی را اظهار نماید اعم از اینکه از طریق مزبور به نحوی از انحاء ضرر مادی یا معنوی به غیر وارد شود یا نه علاوه بر اعاده حیثیت در صورت امکان، باید به حبس از دو ماه تا دو سال و یا شلاق تا (۷۴) ضربه محکوم شود».

۳۱. مجتبی ملک افزلی اردکانی و بهاره کرمی، «بازاندیشی در ماهیت و شرایط تحقق بزه «نشر اکاذیب»، فصلنامه علمی پژوهشی حقوق اسلامی، ۲۱، ۸۰، (۱۴۰۳)، ۶۱.

۳- انطباق الگو در جرم اخلاص در نظام اقتصادی به واسطه حیف و میل سپرده اشخاص

جرم «اخلال در نظام اقتصادی» از جمله مهمترین جرایم اقتصادی مندرج در قانون مجازات اخلاصگران در نظام اقتصادی کشور مصوب ۱۳۶۹ است. قانون‌گذار در این قانون، با به‌کارگیری مفاهیم و عبارات مبهم و گسترده، شناسایی مصادیق جرم را به تفسیر و برداشت کنشگران عدالت کیفری در فرآیند قضایی واگذار کرده است.

در واقع، در جرم‌انگاری اخلاص در نظام اقتصادی، قضات هنگام انتساب وصف کیفری به رفتار افراد، از آزادی عمل گسترده‌ای برخوردارند؛ به‌گونه‌ای که امکان اجرای سلیقه‌ای و تبعیض‌آمیز قانون نسبت به متهمان، قابل پیش‌بینی خواهد بود؛ به‌ویژه آنکه قانون‌گذار هیچ تعریفی از مفهوم «اخلال در نظام اقتصادی کشور» ارائه نکرده است. با وجود این، قانون‌گذار به تعیین مصادیق ارتکاب آن پرداخته است که یکی از آنها، «اخلال در نظام اقتصادی کشور از طریق قبول سپرده اشخاص» (بند هـ ماده یک قانون مذکور) به شمار می‌رود.

در این بخش از مقاله، ضمن ارائه توصیف جزایی دقیق از این مصداق، به کاربرد الگوی مدنظر برای تعیین عنوان مجرمانه آن می‌پردازیم. در واقع، قانون‌گذار بخواهد بدون اتکا به بار احساسی و قدرت نمادین نام‌ها، و با توجه به اهمیت و پیامدهای نام‌گذاری جرایم، اقدام به عنوان‌گذاری مبتنی بر توصیف جزایی کند، لازم است بررسی شود که کدام عناصر این جرم باید در عنوان آن گنجانده شود. در ادامه، به ترتیب به تحلیل عناصر رکن مادی و روانی این جرم در توصیف جزایی و جایگاه آنها در عنوان مجرمانه می‌پردازیم.

۳-۱- تحلیل عناصر رکن مادی در توصیف جزایی و جایگاه آن در عنوان مجرمانه
بنا بر الگویی که در بخش پیشین برای توصیف جرم ارائه شد، در اینجا «رفتار»، «نتیجه»، «موضوع» و سایر اجزای قانونی رکن مادی و جایگاه آنها در وصف مجرمانه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

رفتار فیزیکی این جرم، اخذ وجوه از مردم بوده که معمولاً با نوعی مانور متقلبانه همراه است. در واقع، ممکن است برای تحقق بزه مذکور، افرادی به طور سازمان‌یافته با دادن وعده‌هایی چون پرداخت سودهای کلان، مردم را به باز نمودن سپرده‌هایی در نزد آنها متقاعد کرده و پس از اخذ وجوه کلان، متواری شوند. البته در تحقق این جرم، توسل به وسایل

متقالبانه محوریت ندارد؛ چنانکه ممکن است شرکتی به طور قانونی و بدون داشتن قصد مجرمانه تأسیس شود و با دریافت وجوه مردم در قالب سپرده، پس از مدتی از بازگرداندن وجوه خودداری کند. متن مقرر نیز دلالت بر این موضوع دارد.

به هر حال، اخذ وجوه از مردم، رفتار فیزیکی این جرم بوده و وجوه سپرده اشخاص، موضوع آن محسوب می‌شود.^{۳۲} اگر چه این جرم از نوع مقید است؛ اما با توجه به اینکه این فعل برای قانون‌گذار اهمیت ویژه‌ای دارد، بر اساس الگوی وصف جرم در عنوان‌سازی، باید به این رفتار مادی توجه داشت.

گفته شد که این جرم، مطلق نیست و از نوع جرایم مقید است؛ از این رو، تشریح نتیجه آن ضروری به نظر می‌رسد. دو نتیجه‌ای که برای این جرم در قانون پیش‌بینی شده، عبارت‌اند از تلف اموال مردم یا اخلال در نظام اقتصادی کشور.

مناسب‌تر بود قانون‌گذار در این بند به جای حرف «یا» از حرف «و» استفاده می‌کرد؛ چرا که به نظر می‌رسد اتلاف و غارت سپرده‌های مردمی، از مصادیق بارز اخلال در نظام اقتصادی کشور باشد.

در واقع، در جرایمی که نتایجش عینی نیست، قانون‌گذار برای تسهیل تشخیص نتیجه، به ذکر مصادیقی از آن اکتفا می‌کند. رویکرد قانون‌گذار در اینجا نیز بر همین منوال است؛ به‌طوری که نتیجه نهایی این جرم، یعنی اخلال در نظام اقتصادی، با ذکر مصداق حیف و میل اموال سپرده شده مردم مشخص شده است.

بدین ترتیب، با جذب سپرده اشخاص و بدون حیف و میل اموال مردم، اختلال در نظام اقتصادی کشور قابل تصور نیست.^{۳۳} بر این اساس، می‌توان «نظام اقتصادی»^{۳۴} را سامانه‌ای دانست متشکل از تولید، تخصیص منابع و توزیع کالاها و خدمات در یک منطقه جغرافیایی مشخص^{۳۵} و اخلال در نظام اقتصادی را نتیجه‌ای بر پایه مخل نمودن عामدانه این سیستم که باعث عسر و حرج مردم می‌شود.

۳۲. حسین سمیعی زنوز، محمد جعفر حبیب‌زاده و محمود صابر، «تحلیل جرم: اخلال در نظام اقتصادی کشور از طریق قبول سپرده اشخاص در حقوق ایران»، *آموزه‌های حقوق کیفری*، ۱۳، ۱۱ (۱۳۹۵)، ۳۱.

۳۳. همان، ۳۳-۳۴.

34. Economic system.

۳۵. محمدرضا کمیلی، رضا دانشور ثانی و محمد باقر گرایلی، «ماهیت جرم اخلال در نظام اقتصادی کشور»، *مطالعات فقه اسلامی و مبانای حقوق*، ۴۳، ۱۵ (۱۴۰۰)، ۹-۱۰.

در نتیجه، صحبت از عقود چون «مضاربه» در متن مقرر نه‌باید باعث این تصور شود که عبارت «حیف و میل اموال مردم» شامل ضررهای ناشی از معامله می‌شود؛ چرا که افراد با سرمایه‌گذاری در این‌گونه قراردادهای خود، خطر از بین رفتن سرمایه‌شان را پذیرفته‌اند. با توجه به اینکه در الگوی توصیف جرایم مقید، نتیجه جرم فلسفه و بنای جرم‌انگاری تلقی می‌شود، لازم است در عنوان‌گذاری جرم، به این عنصر توجه ویژه‌ای شود.

در رابطه با سایر اجزای متعلق به عنصر مادی که در قانون پیش‌بینی شده، می‌توان به این موارد اشاره کرد: نخست، موضوع «وجه نقد» بودن آن چیزی است که سپرده شده و سپس مورد غارت و اتلاف قرار گرفته است؛ بنابراین، اموال غیر نقدی (اعم از منقول و غیر منقول) از شمول این ماده خارج است.

دوم، این وجوه باید به شکل سپرده و در قالب عقود چون مضاربه تودیع گردند. البته آنچه در اینجا اهمیت دارد، ماهیت سپرده بودن وجوه تودیع شده است و اینکه در قالب کدام عقد این وجوه سپرده شده دارای اهمیت نیستند. از آنجا که تنها وجوه نقدی امکان سپرده‌گذاری دارند، به نظر می‌رسد با ذکر واژه‌ی «سپرده» در عنوان مجرمانه، نیازی به تصریح مجدد واژه‌ی «وجوه» وجود ندارد.

سوم، این وجوه تودیع شده می‌بایست کلان بوده به استناد تبصره یک ماده ۱ قانون مجازات اخلاک‌گران در نظام اقتصادی کشور^{۳۶} برای تشخیص آن نظر دادرسی پرونده مهم است.^{۳۷} در این شرایط، سرنوشت کیفری متهمین کاملاً وابسته به برداشت دادرسی از واژه‌های نسبی و موسّع مندرج در متن قانون است؛ به گونه‌ای که ممکن است یک قاضی غارت و اتلاف بیست میلیارد تومان را مصداق کلان بداند، در حالی که قاضی دیگر، چنین برداشتی نداشته باشد.

همچنین، مشخص نیست که آیا زبان‌های غیرمالی، نظیر آسیب‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی نیز می‌توانند مبنای محاسبه کلان بودن خسارت‌ها قرار گیرند یا خیر. به هر طریق به نظر می‌رسد «مقایسه و سنجش نسبت عواید ناشی از اخلاص در نظام اقتصادی با هریک از متغیرهای کلان اقتصادی نظیر تولید ناخالص داخلی، میزان نقدینگی کشور و سرمایه بانکی»

۳۶. «قاضی ذیصلاح برای تشخیص عمده یا کلان و یا فراوان بودن موارد مذکور در هر یک از بندهای فوق‌الذکر علاوه بر ملحوظ نظر قرار دادن میزان خسارات وارده و مبالغ مورد سوء استفاده و آثار فساد دیگر مترتب بر آن می‌تواند حسب مورد، نظر مرجع ذی‌ربط را نیز جلب نماید».

۳۷. عباس زراعت، حقوق بانکی، چاپ اول، (تهران: چاپ جنگل، ۱۳۹۰)، ۴۰۱.

مطلوب‌ترین روش جهت احراز عمده و کلان بودن اخلال توسط دادرسان است.^{۳۸} جلب نظر کارشناسان مراجع خاص مانند بانک مرکزی در تشخیص این موضوع نیز کمک وافر خواهد کرد.

چهارم، با استناد به عبارت «حیف و میل اموال مردم» در بند (هـ) قانون مذکور، این وجوه باید متعلق به اشخاص حقیقی و حقوقی خصوصی (مردم) و نه نهادهای دولتی باشند. با توجه به پیش‌بینی این اجزای رکن مادی در متن قانون و اهمیت آنها برای قانون‌گذار، به تبعیت از الگوی وصف کیفری، لازم است در عنوان جرم نیز انعکاس یابند. البته همانطور که در بخش بعدی مقاله خواهیم دید، با توجه به انگیزه پیش‌بینی شده در ماده ۲ قانون مجازات اخلالگران در نظام اقتصادی کشور^{۳۹} و مفاد تبصره یک این مقرر،^{۴۰} حیف و میل اموال مردم از طریق وصول وجوه سپرده شده اشخاص در دو شکل حدی و تعزیری صورت می‌گیرد. بر خلاف حالت تعزیری، شکل حدی جرم تنها در صورتی محقق می‌شود که وجوه سپرده شده مردم که وصول شده کلان باشد. بنابراین، در حالت مذکور، به نظر می‌رسد نیازی به تصریح قید کلان در عنوان مجرمانه نباشد.

۳-۲- تحلیل عناصر رکن معنوی در توصیف جزایی و جایگاه آنها در عنوان مجرمانه

با توجه به اینکه در توصیف رکن روانی جرم، در ابتدا باید عمدی و یا غیرعمدی بودن جرم مشخص شود؛ باید گفت که جرم اخلال در نظام اقتصادی از طریق قبول و غارت سپرده‌ها، جرمی عمدی است.^{۴۱}

۳۸. مسلم جعفری و مجتبی و عظیم آقابابایی، «جرم اخلال کلان در نظام اقتصادی در قانون اخلالگران در نظام اقتصادی کشور و ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی»، نشریه علمی پژوهشهای حقوقی، ۴۷، ۲۰ (۱۴۰۰)، ۴۵.

۳۹. به موجب این مقرر: «هر یک از اعمال مذکور در بندهای ماده ۱ چنانچه به قصد ضربه زدن به نظام جمهوری اسلامی ایران و یا به قصد مقابله با آن و یا با علم به مؤثر بودن اقدام در مقابله با نظام مزبور چنانچه در حد فساد فی‌الارض باشد مرتکب به اعدام و در غیر این صورت به حبس از پنج سال تا بیست سال محکوم می‌شود و در هر دو صورت دادگاه به عنوان جزای مالی به ضبط کلیه اموالی که از طریق خلاف قانون به دست آمده باشد حکم خواهد داد».

۴۰. به موجب این مقرر: «در مواردی که اخلال موضوع هریک از موارد مذکور در بندهای هفتگانه ماده ۱ عمده یا کلان یا فراوان نباشد، مرتکب حسب مورد علاوه بر رد مال به حبس از شش ماه تا سه سال و جزای نقدی معادل دو برابر اموالی که از طرق مذکور به دست آورده محکوم می‌شود».

۴۱. سیدعلیرضا فاطمی، «سیاست کیفری ایران در قبال جرم اخلال در نظام اقتصادی کشور از طریق قبول سپرده

به طور کلی، تعداد اجزای رکن روانی جرم عمدی بسته به تعداد اجزای رکن مادی آنها است؛ مگر در حالتی که توصیف دارای انگیزه باشد. بدین ترتیب، با توجه به اجزای رکن مادی جرم که برشمرده شد، اجزای رکن روانی جرم عمدی شامل «علم»، «سوءنیت» و «انگیزه» (به عنوان بخشی از عنصر روانی) خواهد بود.

علم، به عنوان یکی از اجزای جرم عمدی، شامل «علم به قانون»، «علم به موضوع قانون» و «علم به سایر اجزای مرتبط با رکن مادی جرم» است. در رابطه با مبحث علم به قانون باید گفت که در نظام حقوقی ایران به استناد ماده ۱۵۵ قانون مجازات اسلامی، به عنوان یک قاعده چهل به قانون پذیرفته شده نیست، مگر در موارد خاصی که تحصیل علم عادتاً برای فرد ممکن نباشد و یا اینکه چهل به حکم شرعاً عذر محسوب شود.

جرم اخلال در نظام اقتصادی به واسطه حیف و میل سپرده اشخاص نیز مشمول این قاعده است؛ بنابراین ادعای چهل به قانون مربوطه، در حالت عادی، رافع مسئولیت کیفری نخواهد بود. از آنجا که بدون علم صحیح از موضوع، جرم عمدی محقق نمی‌شود؛ اگر مدیران با تصور تصرف سهم خود از سود شرکت، به تقسیم وجوه سپرده شده سرمایه‌گذاران اقدام کنند، جرم مورد نظر محقق نخواهد شد.

همچنین، با توجه به ضرورت علم به سایر اجزای مرتبط با رکن مادی که برای تحقق جرم ضروری است، اگر مدیران مذکور به تصور اینکه وجوهی که تصرف می‌کنند، کلان نبوده و باعث اختلال در نظام اقتصادی نمی‌شود، جرم مذکور محقق نمی‌شود. به هر طریق، رویه قضایی اصل را بر علم به موضوع جرم و سایر اجزای مرتبط با رکن مادی که برای تحقق جرم ضروری است می‌گذارد؛ مگر آنکه فرد بتواند با ارائه دلایل، مدارک، اسناد و شواهد، خلاف آن را ثابت کند.

در حوزه مربوط به سوءنیت که به دو قسم خواست اولیه و ثانویه تقسیم می‌شود؛ فرد باید قصد فعل در جرایم مطلق و مقید به علاوه قصد نتیجه در جرایم اخیر را داشته باشد. عنصر مادی این جرم، اخذ وجوه از مردم است که غالباً با مانورهای متقلبانه همراه است. بنابراین، وجود قصد انجام این اعمال برای تحقق جرم ضروری است. همچنین با توجه به ضرورت تحقق غارت اموال مردم و اخلال در نظام اقتصادی که نتایج این جرم مقید هستند، لازم است که خواست حصول این نتیجه‌ها در مرتکب موجود باشد. پس اگر فردی خواست دیگری غیر از اتلاف اموال و اخلال در نظام اقتصادی داشته باشد، به علت فقدان سوءنیت خاص

جرم مذکور محقق نمی‌شود.

در ادامه، باید بررسی کرد که در عنوان مجرمانه این جرم، چه جایگاهی برای عناصر رکن روانی در نظر گرفته شده است. پیش‌تر گفته شد که در نظام حقوق کیفری، اصل بر عمدی بودن جرایم است. بر این مبنا دیگر نیازی نیست در عنوان این جرایم، جایگاهی برای عناصر مربوط به رکن روانی در نظر گرفته شود. بر پایه این الگو اگر در عنوان مجرمانه، صحبتی از رکن روانی جرایم نشده باشد، آن جرم عمدی خواهد بود. بدین ترتیب، با توجه به عمدی بودن جرم اخلال در نظام اقتصادی به واسطه حیف و میل و غارت سپرده‌ها، نیازی به تصریح اراده و آگاهی در عنوان این جرم نیست.

در بحث مربوط به انگیزه این جرم به عنوان یک عنصر فرعی از رکن روانی، باید گفت قانون‌گذار در ماده‌ی ۲ قانون مجازات اخلالگران در نظام اقتصادی کشور، «قصد ضربه زدن به نظام جمهوری اسلامی ایران» و یا «قصد مقابله با نظام» را انگیزه‌های این جرم در نظر گرفته است.^{۴۲} به عنوان یک ایراد به سبک قانون‌نویسی در این قسمت از قانون مجازات اخلالگران در نظام اقتصادی باید گفت که مقنن ملاحظات امنیتی را به عنوان انگیزه‌های جرم اقتصادی در نظر گرفته است. در واقع، جایگاه این ملاحظات امنیتی منطقاً باید در جرایم امنیتی باشد و با این اقدام قانون‌گذار در واقع تغییر در کانون یا مبنای توصیف صورت گرفته است. به هر طریق علی‌رغم آنکه عده‌ای معتقدند صرف وجود رفتارهای گسترده‌ی فساد آور باعث تحقق جرم و جواز اعدام مرتکب می‌شود و نیازی به وجود این انگیزه‌ها نیست،^{۴۳} باید به این نکته توجه داشت که وجود همین انگیزه‌ها باعث تمایز جرایم حدی اخلال در نظام اقتصادی از جرایم تعزیری می‌گردد.

در واقع، قانون‌گذار در این مقرر صراحتاً اعلام نموده است که اگر «هر یک از اعمال مذکور در بندهای ماده ۱ چنانچه به قصد ضربه زدن به نظام جمهوری اسلامی ایران و یا به قصد مقابله با آن و یا با علم به مؤثر بودن اقدام در مقابله با نظام مزبور چنانچه در حد فساد فی‌الارض باشد، مرتکب به اعدام محکوم می‌شود. در غیر این صورت، مجازات حبس از پنج تا بیست سال و جزای نقدی در نظر گرفته شده است.

بنابراین، در صورتی که اخلال کلان در نظام اقتصادی با انگیزه مقابله با نظام همراه باشد، جرم از وصف تعزیری خارج شده و در قالب جرم حدی افساد فی‌الارض قرار می‌گیرد. با

۴۲. مسلم جعفری و مجتبی و عظیم آقابابایی، همان، ۴۵-۴۶.

۴۳. حسین سمیع‌زنوز و همکاران، پیشین، ۳۹.

توجه به اینکه در چنین مواردی، انگیزه مفروض است، ممکن است نیازی به تصریح آن در عنوان مجرمانه نباشد.

نتیجه‌گیری

اصولاً نخستین محور در توصیف جزایی یک جرم، عنوان آن است و نمی‌توان جرمی را بدون تعیین عنوان آن وصف کرد. این عناوین در صورتی که به‌صورت علمی احراز شوند، کارکردهای مشخصی خواهند داشت. قانون‌گذار در برخی موارد، عناوین مجرمانه را به صراحت در قانون تعیین کرده است؛ عناوینی که اغلب ریشه در مفاهیم حقوقی عرفی یا شرعی دارند. به طور مثال، عناوین مجرمانه‌ای چون «افساد فی الارض» و «کلاهبرداری» که در قانون مجازات اسلامی آمده‌اند، به ترتیب ریشه در شرع و عرف داشته‌اند. در این حالت کارکردهای یک عنوان مجرمانه علمی همچون تفهیم دقیق اتهام و بازنمایی دقیق جرم قابل رویت نیست.

در مواردی که عنوان مجرمانه به‌طور مشخص توسط قانون‌گذار تعیین نشده یا عنوان ارائه‌شده فاقد دقت علمی است، ضروری است راهکاری علمی برای شناسایی و احراز عنوان در نظر گرفته شود. بر اساس الگوی ارائه‌شده در این مقاله، پیشنهاد نویسندگان آن است که عنوان مجرمانه بر پایه توصیف جزایی جرم و از دل عناصر تشکیل‌دهنده آن استخراج شود. منظور از توصیف جزایی، تحلیل دقیق عناصر مادی و روانی جرم در چارچوب حقوق جزای اختصاصی است.

بنا به الگوی معرفی شده، جزء اول توصیف جزایی که همان عنوان اتهامی است، برگرفته از عناصر مادی و معنوی جرایم به عنوان دیگر اجزای مربوط به توصیف جزایی است. در واقع، عنوان مجرمانه از رهگذر تحلیل این عناصر استخراج شده و با تعریف جرم و اجزای آن هماهنگ خواهد بود. طراحی چنین الگویی در توصیف کیفری، امکان احراز علمی و دقیق عناوین مجرمانه را فراهم می‌سازد و می‌تواند موجب ارتقای مهارت‌های توصیف و شکل‌گیری رویه‌ای هماهنگ در نظام حقوقی شود. از این طریق، تمام کارکردهای یک عنوان استاندارد، از جمله تفهیم اصولی اتهام و بازنمایی درست جرم در دادگاه، رسانه‌ها و نزد افکار عمومی محقق خواهد شد.

در این مقاله، پس از تبیین مدل پیشنهادی توصیف کیفری برای احراز عنوان مجرمانه، جهت شفاف نمودن زوایای این الگو به انطباق آن در جرم بند (ه) ماده یک قانون مجازات اخلاص گران در نظام اقتصادی کشور، پرداخته شد. علت انتخاب این مقرر، وجود ویژگی‌های

تخصصی و میان رشته‌ای آن بوده که به فهم بهتر الگوی پیشنهادی کمک می‌کند. در ادامه، عناصر مادی و روانی این جرم به همراه اجزای تشکیل دهنده‌شان بررسی شده و بر اساس آن، عنوان مجرمانه مربوط تعیین می‌شود.

البته با توجه به ماده ۲ قانون یادشده و تبصره‌ی نخست آن، سه مجازات مستقل برای شرایط مختلف پیش‌بینی شده است. از این رو، باید سه عنوان مجرمانه متناظر با آن نیز احراز شود. با این حال، از آن‌جا که در بخش پیشین مقاله توضیح داده شد که «وجوه تودیع‌شده» و اخلال ناشی از آن باید «کلان» باشد، فرض تبصره (که مربوط به اخلال خرد است) از بحث خارج می‌شود؛ بنابراین، با در نظر گرفتن عناصر مادی و روانی جرم و مجازات‌های مندرج در متن ماده، دو عنوان مجرمانه زیر قابل احراز خواهند بود:

۱. اخلال حدی در نظام اقتصادی از طریق قبول سپرده مردم و حیف‌ومیل آن
۲. اخلال تعزیری کلان در نظام اقتصادی از طریق قبول سپرده مردم و حیف‌ومیل آن

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- اردبیلی، محمد علی (۱۳۹۲)، حقوق جزای عمومی، جلد یک، چاپ سی و دوم، نشر میزان.
- آقاجری، محمد و علی دژمان. «نقش شفافیت قانون در کاهش تعارض منافع و فساد اداری». همایش ملی ارتقای شفافیت، دوره برگزاری اول. قابل دسترس در:
- <https://www.sid.ir/paper/1032353/fa#downloadbottom>
- جعفری مسلم، مجتبی و عظیم آقابابایی. «جرم اخلال کلان در نظام اقتصادی در قانون اخلالگران در نظام اقتصادی کشور و ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی»، نشریه علمی پژوهشهای حقوقی. ۴۷، ۲۰، (۱۴۰۰)، ۲۹-۵۴.
- Doi: 10.48300/jlr.2021.140163
- فاطمی، سیدعلیرضا. «سیاست کیفری ایران در قبال جرم اخلال در نظام اقتصادی کشور از طریق قبول سپرده کلان اشخاص»، پایان‌نامه مقطع ارشد دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۹۷.
- خالقی، علی (۱۳۹۵)، نکته‌ها در قانون آیین دادرسی کیفری، چاپ ششم، انتشارات شهر دانش.
- زراعت، عباس (۱۳۹۰)، حقوق بانکی، چاپ جنگل، چاپ اول، تهران.
- سمیعی زنوز، حسین؛ حبیب‌زاده، محمد جعفر و محمود صابر. «تحلیل جرم: اخلال در نظام اقتصادی کشور از طریق قبول سپرده اشخاص در حقوق ایران»، آموزه‌های حقوق کیفری، ۱۱، ۱۳ (۱۳۹۵)، ۲۷-۵۲.
- شکری، رضا. قانون مجازات اسلامی در نظم حقوق کنونی. تهران: انتشارات نشر مهاجر، چاپ هشتم، ویرایش دوم، بی‌تا.
- فرحبخش، مجتبی، جرم‌انگاری فایده‌گرایانه (جستاری در فلسفه حقوق کیفری)، نشر میزان، چاپ نخست، ۱۳۹۲، ص ۱۹۱.
- فلاحتی، احمد. اصل ضرورت در جرم‌انگاری. چاپ اول، تهران: نشر دادگستر، ۱۳۹۵.
- کمیلی، محمدرضا؛ دانشور ثانی، رضا و محمد باقر گرابلی. «ماهیت جرم اخلال در نظام اقتصادی کشور» مطالعات فقه اسلامی و مبانای حقوق، ۱۵، ۴۳، (۱۴۰۰)، ۵-۲۸.
- Doi: 10.22034/fvh.2021.11017.1382
- لکی، زینب. تنزل اصل قانونمندی در پرتو ارجاع کیفری. چاپ اول، تهران: میزان، ۱۳۹۹.
- ملک افزلی اردکانی، مجتبی؛ کرمی، بهاره، «بازاندیشی در ماهیت و شرایط تحقق بزه «نشر اکاذیب»»، فصلنامه علمی پژوهشی حقوق اسلامی، ۲۱، ۸۰، (۱۴۰۳).
- Doi: 10.22034/ilaw.2024.708598
- میرمحمد صادقی، حسین (۱۳۹۹)، جرایم علیه اموال و مالکیت، چاپ پنجاه و هفتم، انتشارات میزان.
- میرمحمدصادقی، حسین، زینب لکی. «رویکردی نوین به ارجاع کیفری در پرتو اصل وصف گذاری منصفانه»، پژوهش حقوق کیفری، ۲۷، ۷ (۱۳۹۸).
- Doi: <https://doi.org/10.22054/jclr.2018.28685.1585>

- نجفی ابرندآبادی، علی حسین. «درآمدی بر پژوهش در نظام عدالت کیفری؛ فرصت‌ها و چالش‌ها». در: مجموعه مقالات بایسته‌های پژوهش در نظام عدالت کیفری. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۲.
- نوبهار، رحیم و زینب لکی «استعاره و ارجاع در هنجارگذاری کیفری»، فصلنامه تعالی حقوق، ۷، ۱ (۱۴۰۰).
- Doi: <https://doi.org/10.22034/thdad.2021.523286.1677>
- الهام، غلامحسین و محسن برهانی (۱۳۹۷)، درآمدی بر حقوق جزای عمومی (جرم و مجرم)، جلد یک، چاپ چهارم، نشر میزان.

(ب) منابع خارجی

- Ashworth, Andrew, and Jeremy Horder. Principles of Criminal Law. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Dupont, Jean. Droit Pénal Général. 19th ed. Paris: Dalloz, 2012.
- Great Britain (2006), A new homicide act for England and Wales? a consultation paper, Stationery Office, Norwich.
- Zawati, Hilmi M. Fair Labelling and the Dilemma of Prosecuting Gender-Based Crimes at the International Criminal Tribunals. Oxford: Oxford University Press, 2014.

(ج) سایت‌ها و کانال‌های خبری

- پایگاه خبری آفتاب، کد خبر: ۱۴۴۵۴۰، تاریخ انتشار: ۱۳/۱۱/۱۳۹۰، قابل دریافت در: <https://aftabnews.ir/000bbI>

